

Alfred Skorupka, Damian Grabowski

Zachowanie prostomyślne

Folia Philosophica 22, 79-96

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wstęp

W psychologii humanistycznej zakłada się, że z natury człowiek jest dobry. Należy więc rozwijać własne, wrodzone możliwości i predyspozycje. Człowiek, który ma zaspokojone niższe potrzeby (fizjologiczne czy bezpieczeństwa), naturalnie zwraca się ku potrzebom wyższym (miłości), wreszcie ku tej najwyższej – potrzebie samorealizacji. Samorealizacja jest przedstawiana jako pełnia zdrowia psychicznego. Ludzi samorealizujących się charakteryzują głębokie zainteresowania społeczne, twórczość czy spontaniczność w zachowaniu. Przeciwnieństwem samorealizacji jest neurotyzm. Ludzie neurotyczni żyją nieautentycznie, albowiem rozwój własnej osobowości – z przyczyn wewnętrznych lub zewnętrznych – blokują, gdyż zatrzymują się na zaspokajaniu potrzeb niższych. Potrzeby wyższe, jak przyjaźń czy miłość (nie mówiąc już o samorealizacji), nie odgrywają dużej roli w ich życiu, toteż nawet ich system wartości jest inny niż człowieka samorealizującego się¹.

Etyka to najstarsza dziedzina wiedzy, podejmująca próbę odpowiedzi na pytanie, dlaczego człowiek jest dobry lub zły, dlaczego postępuje słusznie lub niesłusznie. W etyce prostomyślności, sformułowanej przez Józefa Bańkę, zakłada się, że fundament etycznego postępowania leży w konkretnej, indywidualnej jednostce. Każdy z nas bowiem ma intuicyjnie niezawodny zmysł rozumienia dobra i zła. Dlatego w życiu codziennym na ogół bez trudu przychodzi nam ocenianie zdań według ich prawdziwości, czynów według ich

ALFRED SKORUPKA
DAMIAN GRABOWSKI

Zachowanie prostomyślne

¹ A.H. Maslow: *Motywacja i osobowość*. Tłum. P. Sawicka. Warszawa 1990, s. 223.

dobroci, a rzeczy według ich piękna, chociaż nie potrafimy zbudować zdań ogólnych na temat prawdy, dobra czy piękna. Zmysł ten jest nieświadomy, a nazywany tu: „prostomyślnością”². Ideałem etycznym jest człowiek prostomyślny, postępujący według zasad najprostszycy, odporny na frustracyjny wpływ dynamicznie rozwijającej się cywilizacji. Przeciwnieństwo prostomyślności stanowi nieprostomyślność, a osoba nieprostomyślna to łęczłowiek. On nie kieruje się w rozpoznawaniu dobra zmysłem prostomyślności (tym, co mu mówią uczucia, co dyktuje serce), lecz rozumem (a więc wyrachowaniem i manipulacją).

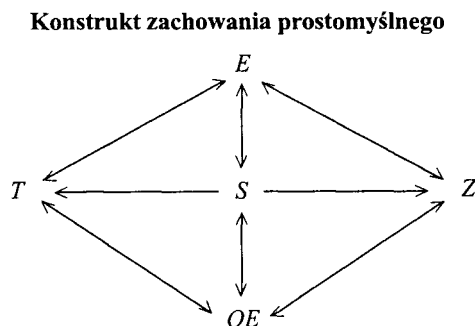
Co może łączyć koncepcję psychologiczną z odległą, zdawałoby się, koncepcją filozoficzną? Sądzę, że mogą tym łącznikiem być wspólne cechy zachowania człowieka samorealizującego się i cechy zachowania człowieka prostomyślnego. Te wspólne cechy to przede wszystkim: spontaniczność, twórczość, empatia, zaufanie oraz potrzeba oddźwięku emocjonalnego. Ten właśnie przedstawiony typ zachowania występuje tu pod nazwą „zachowanie prostomyślne”.

W ten sposób powstaje pomost między psychologią i filozofią dzięki któremu, jak mi się zdaje, możliwe jest stawianie wspólnych obu naukom twierdzeń.

Charakterystyka zachowania prostomyślnego

Konstrukt zachowania prostomyślnego możemy przedstawić graficznie w następujący sposób (schemat 1).

Schemat 1

Centralne miejsce zajmuje tu spontaniczność (S). Jest ona pierwotnym i podstawowym wyrazem prostomyślności człowieka. Spontaniczność to bowiem swobodna ekspresja własnych emocji, kierowanie się nimi w życiu, a w szczególności – w kontaktach interpersonalnych. Zachowanie spontanicz-

² J. Bańka: *Świat poręczenia moralnego. Medytacje o etyce prostomyślności*. Katowice 1988, s. 19.

ne wypływa wprost z głębi natury człowieka. Ta pierwotna natura jest prostomyślna i konstruktywna, dlatego należy ją uzewnętrzniać. Łęczłowiek, który ściąga wszystko na płaszczyznę racjonalizacji, *phronesis*, boi się własnych emocji. On ich nie zna i nawet nie chce ich poznać. Toteż jest zamknięty na swą wewnętrzną, osobistą *thymos*.

Empatia (*E*) i oddźwięk emocjonalny (*OE*) to kolejne cechy charakterystyczne zachowania prostomyślnego. Empatia jest naszym wyjściem ku drugiemu człowiekowi, ku jego sprawom, radościom i smutkom. To współodczuwanie; rozumienie emocji i przeżyć innych osób przez wczuwanie się w ich sytuacje. Umiejętność ta pozostaje obca łęczłowiekowi, skoncentrowanym tylko na sobie. Jako że w sprawach etycznych zajmuje on jedynie czysto intelektualne stanowiska, nie potrafi uchwycić delikatnych wzruszeń duszy czy subtelnych emocji drugiej osoby. Są nam one dostępne jedynie dzięki kategorii współodczuwania.

Oddźwięk emocjonalny ma kierunek przeciwny do empatii. Ona jest wyjściem ku ludziom, natomiast potrzeba oddźwięku emocjonalnego to przede wszystkim potrzeba przyjaźni i miłości, którymi to uczuciami pragniemy być obdarzeni przez innych. Pragnienie doznania oddźwięku emocjonalnego jest również podstawowym pragnieniem każdego z nas. Oczekujemy potwierdzenia własnej wartości i własnej wyjątkowości właśnie w satysfakcjonujących związkach przyjaźni. Wreszcie, pragniemy być obdarzeni miłością; spełnić się w tym najgłębszym i najintymniejszym ze wszystkich innych związków.

Twórczość (*T*) i zaufanie (*Z*) to ważne komponenty zachowania prostomyślnego. Twórczość wynika z niepowtarzalności każdego człowieka. Nasza różnorodność powinna stanowić podstawę i przesłankę tego, aby projektować sobie „własny świat”. Idąc przez życie, powinniśmy być wierni osobistym wartościom i indywidualnym preferencjom. Jesteśmy prostomyślni, jeżeli staramy się twórczo rozwijać tkwiący w nas potencjał. Zaufanie: do siebie, do ludzi, do świata oraz wiara i ufność w dobro, to konieczny warunek godziwego życia. Nie można postępować etycznie, jeżeli preferuje się nieufność w kontaktach interpersonalnych, jak czyni łęczłowiek. Należy również głęboko ufać własnej naturze, aby móc kierować się swym niezawodnym, wewnętrznym zmysłem rozumienia życia, dobra i zła, tj. „prostomyślnością”.

Scharakteryzujmy bliżej poszczególne cechy zachowania prostomyślnego.

Spontaniczność

Spontaniczność stanowi pierwotny przejaw prostomyślności. Jest to bowiem swobodna ekspresja własnych emocji, kierowanie się nimi w życiu, a w szczególności w kontaktach interpersonalnych. Spontaniczność charaktery-

zuje zwłaszcza zachowania dzieci. W tym miejscu należy się odwołać do antypedagogiki, która stanowi propozycję nowych, wolnych od wychowania relacji między dziećmi a osobami dorosłymi. Za datę powstania antypedagogiki można uznać rok 1975, w którym E. v. Braunmühl wydał książkę *Antipädagogik*. Naczelnym założeniem nowej relacji jest odrzucenie roszczenia do wychowywania („ambicji pedagogicznej”), która brzmi: „wiem, lepiej niż ty, co jest dla ciebie dobre”³. Antypedagogika opiera się na założeniu, że przyzwolenie na spontaniczny rozwój dziecka, a w konsekwencji odrzucenie wychowania, jest warunkiem prawidłowego rozwoju dziecka. „A czy nie moglibyśmy od dnia naszych urodzin oddychać, jak *my* chcemy? Czy nie moglibyśmy jeść tego, co *my* chcemy? Czy nie moglibyśmy bawić się w to, co *my* chcemy? Czy nie moglibyśmy uczyć się tego, czego *my* byśmy chcieli? Czy nie moglibyśmy w związku z naszym życiem płciowym postępować tak, jak *my* chcielibyśmy?”⁴ Warto podkreślić, że spontaniczność dziecka, jako przejaw jego wewnętrznej konstruktywności, jest później podstawą rozwoju wyższych poziomów prostomyślności – takich jak empatia, które ujawniają się u osób bardziej dojrzałych.

„Eutyfronika i wynikająca z niej etyka prostomyślności podejmuje ideę odnowy moralnej przez działanie na rzecz spontaniczności, szczerości, prawdomówności, autentyzmu, przestrzegania prostych norm współżycia”⁵, przy czym etyka prostomyślności postuluje harmonię spontanicznej *thymos* i racjonalnego *phronesis*⁶.

Twórczość

Zdolność jednostki do twórczego podejścia do rzeczywistości jest podstawą urządzenia sobie życia. Natomiast podstawą tego typu twórczości jest niepowtarzalność jednostki. Postawa twórcza to postawa indywidualna, rozwijająca w nas zdolność do projekcji własnej, którą cywilizacja techniczna bagatelizuje. Tymczasem chodzi o to, aby rzeczywistość widzieć w różnych jej barwach i w różnych jej aspektach. Wprawdzie nasza wyobraźnia przypisuje często rzeczom cechy nie istniejące, jednak gdyby o to tylko chodziło, aby być obiektywnym, to musielibyśmy nasze życie ograniczyć do małego laboratorium naukowego. Postrzegać świat indywidualnie i twórczo to nie znaczy spostrzegać go obiektywnie, lecz w ramach własnej projekcji i z wy-

³ H. v. Schoenebeck: *Antipedagogika. Być i wspierać zamiast wychowywać*. Tłum. N. Szymańska. Warszawa 1994, s. 7.

⁴ Idem: *Kocham siebie takim, jakim jestem*. Kraków 1994, s. 33.

⁵ J. Bańka: *Intelektualizm etyczny Spinozy a etyka prostomyślności*. Poznań 2000, s. 425.

⁶ Ibidem, s. 368.

korzystaniem (zaangażowaniem) cech leżących u podłoża projekcji i wartościowania. W przypadku postawy kreatywnej w zakresie kształtowania naszego stosunku do rzeczywistości świat stanowi dla nas wyzwanie, jest pytaniem, na które musimy odpowiedzieć na własny sposób, za każdym razem bogatszy i świeży, tak aby nasza odpowiedź mogła stać się powodem do chluby wobec innych⁷.

Działania człowieka można podzielić na ochronne (zachowawcze) i transgresyjne. Celem pierwszych z nich jest utrzymanie dotychczasowego stanu rzeczy, tzn. utrzymanie tego, co jednostka ma i czym jest. Są to więc wysiłki zmierzające do zapewnienia sobie środków do życia, do uniknięcia bólu i utrzymania zajmowanej pozycji społecznej; słowem – działania te sprowadzają się do utrzymywania homeostazy organizmu, czyli jego wewnętrznej równowagi. Jako że łęczłowiek nie rozwija się wewnętrznie, nie wzbogaca duchowo, lecz jedynie poprzestaje na tym, co ma – w dużej mierze działania ochronne charakteryzują jego „rozwój” jako osoby. Choć łęczłowiek podejmuje również w świecie zewnętrznym różnorodną działalność i aktywność o charakterze transgresyjnym, to jego rozwój moralny, wewnętrzny nie posuwa się naprzód. Z kolei intencja działań transgresyjnych sprowadza się do przekraczania dotychczasowych granic podmiotu. Człowiek wówczas stara się zdobyć lub stworzyć nowe wartości: pozytywne (jeśli jest to człowiek prostomyślny) i negatywne (jeśli jest to łęczłowiek). Działania takie nie podlegają prawom homeostazy⁸.

Twórczemu i odkrywczemu stosunkowi do rzeczywistości daje odpowiednie podstawy wzmożona pobudliwość psychiczna, szczególnie uczuciowa, wyobrazeniowa i intelektualna. Rzeczywistość bowiem wywołuje w nerwcowcach reakcje silne, długotrwałe i wielopoziomowe. Siła tych reakcji prowadzi do odkrywania innej rzeczywistości niż tzw. normalna, a często też do prób jej zmiany, przekształcenia, czyli do tworzenia własnych, wyższych rzeczywistości. Takie samo zjawisko stwierdzamy w odniesieniu do większości nerwic, zwłaszcza psychonerwic. Psychonerwice lękowe są długotrwałym i skondensowanym wyrazem lęków egzystencjalnych, wyrazem Jaspersowskiej „pasji nocy”, tj. przeżyć autentycznych, związanych z poczuciem osamotnienia, z poczuciem sensu czy bezsensu życia. Równie często zdarzają się psychonerwice o typie altruistycznym, związane z przeżyciami i poczuciem zagrożenia najbliższych⁹.

Wnioski stąd następujące. Wzmożona pobudliwość psychiczna albo nerwowość, jak i większość nerwic i psychonerwic, nie są chorobami, lecz

⁷ Por.: Idem: *Rap metafizyczny, czyli Odezwa wariata z Opatowa do reszty szaleńców*. Katowice 1999, s. 161–162.

⁸ Por.: J. Kozielecki: *Koncepcja transgresyjna człowieka*. Warszawa 1987, s. 43–44.

⁹ Por.: K. Dąbrowski: *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*. Warszawa 1989, s. 96.

warunkiem *sine qua non* rozwoju psychicznego, pozytywnego, a często przyspieszonego tą właśnie wzmożoną pobudliwością, konfliktami wewnętrznymi, stanami lękowymi, stanami depresji, obsesji, świeżością doznań, entuzjazmem, postawą egzystencjalną, postępującym procesem rozwoju psychicznego środowiska wewnętrznego wielopoziomowego¹⁰.

Empatia

Mimo że na świecie mamy wiele religii, poglądów filozoficznych czy światopoglądowych, ludzi – w zasadzie – więcej łączy, niż dzieli. „Wszyscy ludzie rozsądni są tej samej religii. »Jakaż to religia?« Tego rozsądni ludzie nie mówią” (Benjamin Disraeli)¹¹. „Ludzie są jednakowi, ponieważ ich udziałem jest ta sama sytuacja i te same wrodzone egzystencjalne dychotomie. Różnią się natomiast w zależności od specyficznych sposobów, w jaki rozwiązują swój ludzki problem”¹².

Owszem, kategorie ideologiczne spełniają funkcję układu orientacji, jednak głębsze pokłady dostępne prostomyślności dostarczają człowiekowi wzorów godności, a więc synkategorii, które sprawiają, że między ludźmi możliwe jest rozumienie wzajemne nawet przy braku porozumienia, a w społeczeństwie – możliwe współistnienie łęcz człowieka i człowieka prostomyślnego. To właśnie wielka nadzieja współpracy i tolerancji ludzi wobec siebie: niezgodni między sobą co do tego, co sądzą, gdy górę bierze łęcz człowiek, mogą być zgodni co do tego, co czują, gdy górę bierze człowiek prostomyślny¹³.

Panuje wśród ludzi zgodność w zakresie odczuwania wartości najprostszych, niemal świętych. Są bowiem sytuacje, które wywołują wśród ludzi te same reakcje, np. gdy ktoś tonie w rzece, pójście na ratunek osobie tonącej nie zależy od przekonań światopoglądowych. Można powiedzieć, że jest to swoista moralność gatunkowa¹⁴. Gdyby zaś chcieć świadczyć dobro tylko dobrem, wówczas pojęcie człowieczeństwa straciłoby na znaczeniu i stałoby się zbyt cenne. Człowieczeństwo jest wartością naczelną, bez której nie istnieje żadna moralność. Wartość naczelną etyki prostomyślności, która decyduje o hierarchii wartości życia ludzkiego, stanowi poręczenie moralne

¹⁰ Ibidem, s. 100.

¹¹ R. Stiller: *Kto jest mądry? Przysłowia i sentencje żydowskie z trzech tysięcy lat*. Gdynia 1999, s. 132.

¹² E. Fromm: *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*. Tłum. R. Saciuk. Warszawa–Wrocław 1994, s. 48.

¹³ J. Bańka: *Rap metafizyczny...*, s. 146

¹⁴ Idem: *Główne zasady etyki prostomyślności*. Poznań 2000, s. 27.

prawa do szczęścia osobistego, zasadzającego się na odczuciach najprostszych, dostępnych jedynie empatii¹⁵.

Empatia, polegająca na umiejętności utożsamienia się z innymi osobami i przeżywania ich uczuć, okazuje się bardzo przydatna w wielu dziedzinach życia, od sprzedaży i zarządzania poczynając, przez nawiązywanie romanсів i sprawowanie obowiązków rodzicielskich, a na polityce kończąc. Z kolei brak empatii występuje zwykle u psychopatycznych przestępców, gwałcicieli i osób nagabujących dzieci. Same słowa nie przekażą wszystkiego, ani nawet większości naszego komunikatu. Znacznie więcej mówi o nas ton głosu, gesty czy wyraz twarzy, czyli sygnały niewerbalne. Kluczem do wycucia emocji innej osoby jest właśnie zdolność do odczytywania mowy niewerbalnej¹⁶.

Nie możemy komuś drugiemu przekazać swego doświadczenia życiowego, możemy jednak obdarzyć innych „ciepłem” naszego „ja”, dostarczając im poręczenia moralnego wartości, takich jak poczucie bezpieczeństwa, szacunku, miłości. Faktem jest, że taka „ciepła” moralność, postulowana w etyce prostomyślności, powinna się udzielać innym niezależnie od głębokich uzasadnień, które mogą jej towarzyszyć¹⁷.

Niestety, współczesna cywilizacja niszczy w ludziach przede wszystkim empatię, tj. umiejętność wczuwania się w położenie drugiej osoby, identyfikowanie się uczuciowe z kimś, słowem – niszczy pole reakcji uczuciowej. Tymczasem właśnie reakcja uczuciowa człowieka na cywilizację winna być traktowana jako ekspresja zaufania i odwołania się do organicznych procesów¹⁸.

Zaufanie

Ludzie są nieufni wobec siebie, ponieważ zwykle nie znają źródeł swych przeżyć, a także przeżyć innych¹⁹. Jednak najważniejsza wskazówka dotycząca tego, jak mamy postępować – to ufność w dobro, w jego nadejście. Bez takiej ufności wszelkie nasze działanie straciłoby cel i sens²⁰. Gdyby nie wzajemność ludzkich oczekiwań, człowiek musiałby żyć jak osaczony zwierz, mając wrażenie, iż ze wszystkich stron otacza go nieprzyjaciel, a niebezpieczeństwo czyha za każdym rogiem ulicy. Toteż musi zaufać drugiemu z samej natury człowieczeństwa, kierując się jasno sprecyzowanymi regułami rozpoznania, kto jest jego przyjacielem, a kto obcym. Rozpoznanie to należy

¹⁵ Idem: *Rap metafizyczny...*, s. 152.

¹⁶ D. Goleman: *Inteligencja emocjonalna*. Tłum. A. Jankowski. Poznań 1997, s. 160.

¹⁷ J. Bańka: *Rap metafizyczny...*, s. 148.

¹⁸ Idem: *Intelektualizm etyczny...*, s. 378.

¹⁹ Idem: *Rap metafizyczny...*, s. 12.

²⁰ Ibidem, s. 55.

do treści istotnych prawa naturalnego, które obowiązują niezmiennie we wszystkich warunkach, chociaż nie niezależnie od nich²¹.

Ideał człowieka prostomyślnego w aspekcie indywidualnej prostomyślności (cnoty eutyfroniczne) dotyczy jednostki przestrzegającej tych reguł, które sobie przyswoiła w toku przystosowywania się do życia w społeczeństwie. Dotyczy też jej wiedzy, na której opiera się to zaufanie. Aby bowiem zaufać, należy wierzyć w jakieś prawidłowości. Przeciętny użytkownik gazu i prądu elektrycznego przyjmuje kwity i rachunki, które sporządziły maszyny matematyczne, wierząc, że nie popełniły one błędu na jego niekorzyść. Ma też zaufanie do praw arytmetyki, które ucieleśniają komputer, choć już nie do mechanizmów komputerów jako takich. W końcu – zaufanie indywidualne dotyczy tu prostomyślności zasad, a nie prostomyślności maszyn. Fakt ten uświadamiamy sobie dopiero wówczas, gdy maszyna pomyli się wielokrotnie – bo przecież to nie prawo arytmetyki się myli, lecz maszyna. Następuje tu klasyczne przeniesienie zaufania z arytmetyki na maszyny matematyczne, z wynalazcy na wynalazek. Zasady zaufania są więc ogólne, a ich obiekty – indywidualne. To powoduje, że mając do czynienia z reprezentantem danej dziedziny wiedzy, pytamy jeszcze o możliwość zaufania mu jako człowiekowi. Wolimy mieć do czynienia z człowiekiem, który na wszelki wypadek okaże nam współczucie, nie zaś sprawiedliwość²².

Z kolei w psychologii, uwzględniając dorobek zarówno teoretyczny, jak i wyniki badań empirycznych prowadzonych nad zaufaniem, można sformułować następującą definicję zaufania interpersonalnego: „Zaufanie interpersonalne to zgeneralizowane oczekiwanie (przekonanie) wobec drugiej osoby lub grupy, lub instytucji społecznej, że można polegać na jej słowie, przyrzeczeniu, powiedzianym lub napisanym, na intencji takiego przyrzeczenia dzięki temu, że osoba ta, grupa lub instytucja ma następujące cechy: intencje zachowań wiarygodnych, kompetencje ich spełnienia oraz obiektywne możliwości zachowań zgodnych z tymi intencjami i tymi kompetencjami”²³. W takim ujęciu zaufanie jest więc funkcją interakcji, nawet wtedy gdy jej obiekt znajduje się poza bezpośrednim zasięgiem zmysłów osoby przejawiającej ufne zachowania, jak np. przywódca partii politycznej.

²¹ Ibidem, s. 71.

²² Idem: *Intelektualizm etyczny...*, s. 408–409.

²³ Z. Ratajczak: *Geneza i społeczne konsekwencje zaufania interpersonalnego*. W: *Sprawiedliwość i zaufanie interpersonalne w świetle współczesnych teorii i badań*. Red. W. Wosińska, Z. Ratajczak. Katowice 1988, s. 115; por. D.W. Johnson: *Podaj dłoń*. Warszawa 1992.

Oddźwięk emocjonalny

Człowiek jest zarówno samotny, jak i związany z innymi ludźmi. Z jednej strony samotny – ponieważ stanowi odrębną, niepowtarzalną jednostkę i ponieważ odrębność tę uświadamia sobie wyłącznie na mocy swego rozumu – samotnie dokonuje ocen i podejmuje decyzje. Ale z drugiej strony taka całkowita samotność staje się ciężarem nie do udźwignięcia; oderwanie od współtowarzyszy jest nie do zniesienia. Szczęście bowiem zależy od poczucia solidarności z innymi ludźmi, a nawet z przeszłymi i przyszłymi pokoleniami²⁴. Toteż istotną potrzebą człowieka jest pragnienie oddźwięku emocjonalnego ze strony innych, które rozumiemy tu jako potrzebę przyjaźni i miłości. Ludzie myślą, że kochać to rzecz prosta. Trzeba także zauważyć, że w naszej kulturze, w której przeważa orientacja handlowa i w której sukces materialny uznaje się za wartość najwyższą, stosunki w sferze miłości podlegają temu samemu schematowi wymiany, jaki rządzi rynkiem towarowym czy rynkiem pracy. Należy sobie uświadomić, że miłość jest sztuką (tak samo jak życie). Toteż jeżeli chcemy się nauczyć kochać, musimy postępować w sposób identyczny jak wówczas, gdy chcemy nauczyć się jakiegokolwiek innej sztuki²⁵. Istotnym przejawem dobroci człowieka jest właśnie jego miłość. Tylko dobro jest zdolne do miłości, więc gdzie przychodzi miłość, tam rośnie dobro. Natomiast zło nie kocha – ono nienawidzi. Kochamy zatem tak, jak dobrzy jesteśmy²⁶.

Ucieczkę od lęku, który powoduje w nas irracjonalny świat cywilizacji technicznej, stanowi rodzina. Jest ona miejscem szczególnego spotkania się oraz kontaktowania ludzi z sobą. Dlatego jest komórką prostomyślności. Stanowi więc współczesny symbol kierunkowy – uświadomienie szansy rozwoju osobowości, szansy znalezienia w jej obrębie obszaru dla wspólnego przeżywania intymności i otrzymania poręczenia moralnego. Czynnikiem, wokół którego ogniskuje się owo przeżycie, jest kobieta (pierwiastek żeński). Kobieta to symbol prostomyślności, podczas gdy mężczyzna jest karykaturą łęczłowieka (osobą, która „chodzi w masce”)²⁷.

Noszenie maski bywa męczące, więc człowiek chciałby w niektórych sytuacjach pozwolić sobie na „nieobyczajną” prostomyślność, tj. być tym, kim jest – zrzucić z siebie tę warstwę, która go na co dzień izoluje od otoczenia. Dokonuje się to szczególnie w akcie erotycznym. Jeszcze w fazie zdobywania partnera nasilają się tendencje do gry, do ukazania się w lepszym świetle (w masce), które wszakże maleją, gdy cel zostaje osiągnięty. Wówczas

²⁴ E. Fromm: *Niech się stanie...*, s. 42.

²⁵ Idem: *O sztuce miłości*. Tłum. A. Bogdański. Warszawa 1992, s. 13–16.

²⁶ J. Tischner: *Miłość nas rozumie*. Kraków 2000, s. 45.

²⁷ J. Bańka: *Rap metafizyczny...*, s. 104.

przewagę zyskują tendencje odwrotne – chęć ukazania się w prawdziwym świetle, prowadząca do zrzucenia maski. Zwykle poza aktem bezwzględnej szczerości (aktem erotycznym) próby tej nie są w stanie znieść ci, którzy wyzbyli się wrażliwości (inteligencji) emocjonalnej i przywykli do chodzenia w maskach nie tylko w życiu publicznym, lecz także osobistym. Ich życie stało się uboższe moralnie, nastawione na realizację jedynie wartości nieautentycznych²⁸.

Charakterystyka próby badanej i metod badawczych

Przeprowadzone badania dotyczyły zależności między prostomyślnością i poczuciem umiejscowienia kontroli – LOC (*Locus of control*). Autor koncepcji LOC w ten sposób ją przedstawia: „Gdy wzmocnienie spostrzegane jest przez człowieka jako następujące po jego działaniu, ale niecałkowicie zgodne z jego działaniem, wtedy w naszej kulturze zazwyczaj jest spostrzegane jako skutek przypadku, przeznaczenia, szczęścia, jako kontrolowane przez innych ludzi mających władzę czy jako nieprzewidywalne ze względu na wielką złożoność sił otaczających człowieka. Gdy wyniki działania interpretowane są w ten sposób, nazywamy to poczuciem kontroli zewnętrznej (*a belief in external control*). Jeżeli człowiek spostrzega, że rezultaty są zgodne z jego własnym zachowaniem, czy z jego względnie stałymi właściwościami, określamy to jako poczucie kontroli wewnętrznej (*a belief in internal control*)”²⁹. Oczekiwano, że prostomyślność będzie się wiązać z poczuciem kontroli wewnętrznej.

Badania przeprowadzono pod koniec listopada 2002 roku w dwóch szkołach średnich: 7. LO w Sosnowcu i 3. LO im. A. Mickiewicza w Katowicach. Przebadano 100 uczniów pierwszych klas, w wieku szesnastu lat (rocznik 1986).

W badaniu prostomyślności wśród młodzieży skorzystano z *Kwestionariusza prostomyślności*. Kwestionariusz ten zawiera 15 twierdzeń. Na każde z nich jest 7 możliwych odpowiedzi – od „bardzo często” do „bardzo rzadko”. Maksymalny możliwy wynik do uzyskania w teście wynosi 105 punktów, minimalny – 15. W pytaniach parzystych odwracano punktację (tzn. 1 oznaczało 7 punktów, 2 – 6, 3 – 5, itd.). Im więcej punktów uzyskała osoba badana, tym większą wykazywała prostomyślność.

Kwestionariusz ten składa się z pięciu podskal (w nawiasach podano numery pytań należących do poszczególnych podskal): spontaniczność

²⁸ Ibidem, s. 257.

²⁹ Cyt. za: R.Ł. Drwal: *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa 1995, s. 199–200.

(1, 6, 11), twórczość (2, 7, 12), empatia (3, 8, 13), zaufanie (4, 9, 14) i oddźwięk emocjonalny (5, 10, 15).

Do badania LOC wykorzystano kwestionariusz opracowany przez R.Ł. Drwala³⁰. Kwestionariusz ten składa się z trzech podskal, które nazwano odpowiednio: Jeden, Dwa i Trzy. Do podskal Jeden i Dwa należą pytania sformułowane w sposób charakterystyczny dla poczucia kontroli zewnętrznej. Podskala Jeden bada poczucie krzywdy i bezsilności w relacjach interpersonalnych, natomiast podskala Dwa zawiera pesymistyczne i fatalistyczne twierdzenia o bezowocności planów i starań. Z kolei podskala Trzy obejmuje 6 pytań sformułowanych w sposób „wewnętrzny” – tzn. odpowiedź twierdząca na nie świadczy o poczuciu kontroli wewnętrznej.

Wyniki

Rozkłady wyników są przedstawione w tabeli 1. Jak wynika z tej tabeli, rozkłady wyników są zbliżone do rozkładu normalnego³¹, z wyjątkiem podskal: empatii, oddźwięku emocjonalnego (te dwie skale charakteryzują się dużą skośnością) i skali Trzy, czyli poczucia wewnętrznej kontroli. Wskazuje to, iż osoby badane (uczniowie) są empatyczne, charakteryzują się raczej wysokim natężeniem potrzeby miłości i przyjaźni, czyli oczeku-

Tabela 1
Charakterystyka rozkładu wyników prostomyślności (skala i podskale)
i LOC (skala i podskale)

Wskaźniki	Zmienne									
	Prostomyślność	Spontanizność	Twórczość	Empatia	Zaufanie	Oddźwięk emocjonalny	LOC	Jeden	Dwa	Trzy
M	77,3	14,46	14,04	15,88	15 72	17,11	17,21	7,38	5,11	4,67
SD	11,09	3,36	3, 22	3, 28	3,28	3,29	7,12	3,78	2,71	2,97
Skośność	0,061	0,073	-,343	-1,031	,196	-1,200	,151	,268	,138	,262
Kurtoza	-0,541	-0,722	,335	1,774	-,972	1,907	-,493	-,161	-,658	,084
Z K-S ^a	,635	,862	,872	1,342	1,064	1,567	,738	,952	,987	1,403
P	,815	,447	,432	,055	,208	,015	,647	,325	,285	,039

a Testowana była zgodność z rozkładem normalnym – test Z Kołmogorowa–Smirnowa (Z K-S).
Objaśnienia skrótów: M – średnia, SD – odchylenie standardowe, P – istotność.

³⁰ Por.: Idem: *Zmiany poczucia kontroli w okresie adolescencji*. W: *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*. Red. Z. Smoleńska. Warszawa 1993, s. 49–75.

³¹ Zob.: W. Kryszicki, J. Bartos i in.: *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach*. Warszawa 1986.

ją oddźwięku emocjonalnego w kontaktach z innymi. Poza tym są to raczej osoby o wysokim natężeniu poczucia wewnętrznej kontroli, które w małym stopniu wierzą w twierdzenie, że ich życie jest dziełem zewnętrznych okoliczności.

Analiza statystyczna wykazała jednorodność konstruktów „prostomyślność” (tabela 2). Większość podskal koreluje z sobą. Jedynie podskale empatii i oddźwięku emocjonalnego nie korelują z podskalą twórczości. Twórczość ma związek ze spontanicznością (współczynnik korelacji przeciętny) i z zaufaniem (współczynnik niski). Większa spontaniczność związana jest z większą empatią i zaufaniem, wyższym natężeniem potrzeby miłości i przyjaźni – oddźwięku emocjonalnego (współczynniki umiarkowane). Empatia zaś wiąże się z większym zaufaniem i oddźwiękiem emocjonalnym, który także wiąże się z większym zaufaniem (współczynniki przeciętne).

Można zatem przypuszczać, że twórczość jest powiązana z empatią i oddźwiękiem emocjonalnym przez zmienne pośredniczące, takie jak spontaniczność i zaufanie. Być może większe natężenie potrzeby miłości i przyjaźni (oddźwięk emocjonalny) oraz empatia sprzyjają zaufaniu (zarówno ufaniu in-

Tabela 2

Współczynniki korelacji Pearsona między wskaźnikami prostomyślności

Zmienne	Prostomyślność	Spontaniczność	Twórczość	Empatia	Zaufanie	Oddźwięk emocjonalny
Prostomyślność	×	,688**	,548**	,729**	,717**	,719**
	×	,000	,000	,000	,000	,000
Spontaniczność	,688**	×	,416**	,325**	,257**	,334**
	,000	×	,000	,001	,010	,001
Twórczość	,548**	,416**	×	,123	,204*	,123
	,000	,000	×	,223	,042	,222
Empatia	,729**	,325**	,123	×	,536**	,523**
	,000	,001	,223	×	,000	,000
Zaufanie	,717**	,257**	,204*	,536**	×	,461**
	,000	,010	,042	,000	×	,000
Oddźwięk emocjonalny	,719**	,334**	,123	,523**	,461**	×
	,000	,001	,222	,000	,000	×

Objaśnienia: R – korelacja Pearsona, P – istotność (dwustronna), ** – $P < 0,01$ (dwustronnie); * – $P < 0,05$ (dwustronnie).

nym, jak i zachowywaniu się tak, aby inni ufali) oraz większej spontaniczności. Zaufanie i spontaniczność sprzyjają zaś twórczemu stosunkowi do życia i innych (budowanie i nieustanne modyfikowanie – przebudowywanie – relacji interpersonalnych).

Jak wynika z tabeli 3, wskaźniki prostomyślności korelują ujemnie z ogólnym wskaźnikiem LOC (współczynniki umiarkowane i przeciętne), z wyjątkiem twórczości (tu współczynnik nie jest istotnie różny od zera). Ogólny wskaźnik prostomyślności koreluje ujemnie i przeciętnie z ogólnym wskaźnikiem LOC. Oznacza to, że większa prostomyślność wiąże się z poczuciem kontroli wewnętrznej. Osoby, które są bardziej spontaniczne, twórcze, darzą innych większym zaufaniem oraz odczuwają większą potrzebę miłości i przyjaźni (większy oddźwięk emocjonalny), czują się mniej pokrzywdzone i mniej bezsilne w relacjach z innymi (współczynniki między skalą Jeden a wskaźnikami prostomyślności – współczynniki umiarkowane). Spontaniczność, empatia, zaufanie wiążą się z mniejszym pesymizmem (większym optymizmem), czyli mniejszą tendencją do widzenia przyszłości w czarnych barwach, oraz poczuciem wewnętrznej kontroli. Oddźwięk emocjonalny sprzyja prawdopodobnie mniejszemu pesymizmowi (współczynniki umiarkowane). Współczynniki korelacji między podskalą twórczości a skalą LOC oraz podskalami: Jeden (krzywdą) a empatią; twórczością a Dwa (pesymizmem) i Trzy (wewnętrzną kontrolą), a także Trzy i oddźwiękiem emocjonalnym, okazały się nieistotne, chociaż kierunek zależności był ujemny. Możliwe są powiązania tych zmiennych przez inne zmienne pośredniczące, np. twórczość może się wiązać z mniejszym pesymizmem i poczuciem wewnętrznej kontroli dzięki spontaniczności i zaufaniu.

Tabela 3
Współczynniki korelacji Pearsona między prostomyślnością a LOC

Zmienne	Prostomyślność	Spontaniczność	Twórczość	Empatia	Zaufanie	Oddźwięk emocjonalny
LOC	-,460**	-,306**	-,194	-,278**	-,445**	-,329**
	,000	,002	,053	,005	,000	,001
Jeden	-,378**	-,284**	-,221*	-,165	-,334**	-,275**
	,000	,004	,027	,102	,001	,006
Dwa	-,382**	-,214*	-,072	-,323**	-,364**	-,304**
	,000	,033	,476	,001	,000	,002
Trzy	-,347**	-,242*	-,152	-,212*	-,393**	-,182
	,000	,015	,130	,035	,000	,070

Objaśnienia: R – korelacja Pearsona, P – istotność (dwustronna), ** – $P < 0,01$ (dwustronnie), * – $P < 0,05$ (dwustronnie).

Aby uzyskać przejrzystszy i bardziej ogólny obraz zależności między zmiennymi, przeprowadzono analizę czynnikową podskal prostomyślności (tabela 4). Zastosowano procedurę zredukowanych głównych składowych z rotacją Oblimin (dopuszczono korelację między czynnikami³²). Do okre-

³² Zob.: A. Aczel: *Statystyka w zarządzaniu*. Warszawa 2000.

ślenia liczby czynników zastosowano normalizację Keisera i scree test Cattela³³. Efektem analizy było otrzymanie dwóch czynników. Czynnik pierwszy z najwyższymi ładunkami w takich podskalach jak: empatia, zaufanie, oddźwięk emocjonalny, nazwano otwartością i zaufaniem. Czynnik drugi, z najwyższymi ładunkami w takich podskalach jak spontaniczność i twórczość, nazwano ekspresją „ja”.

Tabela 4

Macierz czynnikowa podskal prostomyślności

Zmienne	Czynniki	
	Czynnik 1: Otwartość i zaufanie	Czynnik 2: Ekspresja „ja”
Spontaniczność	,425	,793
Twórczość	,140	,884
Empatia	,846	,224
Zaufanie	,793	,263
Oddźwięk emocjonalny	,808	,238
Procent wariancji	47,26	22,03

Jak wynika z tabeli 5, czynniki: otwartość i zaufanie, korelują ujemnie i przeciętnie z LOC oraz z pesymizmem i fatalizmem (Dwa), a także umiarkowanie z podskalą Jeden (krzywdą) i Trzy (poczucie wewnętrznej kontroli). Czynnik ekspresja „ja” koreluje ujemnie i umiarkowanie z LOC, z podskalą Jeden i raczej nisko z podskalą Trzy. Współczynnik korelacji między ekspre-

Tabela 5

Współczynniki korelacji Pearsona między czynnikami prostomyślności a LOC (skala i podskale)

Zmienne	LOC	Jeden	Dwa	Trzy	Czynnik 1	Czynnik 2
LOC		,864**	,817**	,706**	-,428**	-,284**
		,000	,000	,000	,000	,004
Czynnik 1	-,428**	-,314**	-,407**	-,320**		,293**
	,000	,001	,000	,001		,003
Czynnik 2	-,284**	-,293**	-,152	-,226*	,293**	
	,004	,003	,131	,024	,003	

Objaśnienia: R – korelacja Pearsona, P – istotność (dwustronna), ** – $P < 0,01$ (dwustronnie); * – $P < 0,05$ (dwustronnie).

³³ Zob.: A. Bryman, D. Cramer: *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 10 for Windows. A Guide for Social Scientists*. East Sussex 200; R.B. Cattell: *The Meaning and Strategic Use of Factor Analysis*. In: *Handbook of Multivariate Experimental Psychology*. Ed. R.B. Cattell. Chicago 1966.

sją „ja” a pesymizmem okazał się nieistotny. Oba czynniki: otwartość i zaufanie, oraz ekspresja „ja”, korelują z sobą dodatnio i umiarkowanie.

Podsumowując, wskaźniki prostomyślności korelują z sobą ujemnie i raczej słabo, co wskazuje na możliwe związki między prostomyślnością i poczuciem kontroli wewnętrznej. Bardzo prawdopodobne, że ludzie empatyczni, ufni oraz wykazujący większą potrzebę przyjaźni i miłości są jednocześnie spontaniczni i twórczy (także w związkach interpersonalnych), co sprzyja poczuciu wewnętrznej kontroli, a także poczuciu mniejszego pokrzywdzenia i bezsilności w związkach z innymi oraz optymizmowi. Oczywiście, możliwe są zależności odwrotne, np. gdy brak poczucia pokrzywdzenia wywołuje zaufanie.

Wnioski

Można zatem na podstawie analizy statystycznej przypuszczać, że dwa konstrukty: prostomyślność i poczucie kontroli wewnętrznej, są z sobą związane. Zachowania prostomyślne wiążą się z większym poczuciem wewnętrznej kontroli. Ludzie wewnątrzsterowni są ludźmi zachowującymi się prostomyślnie. W relacjach interpersonalnych wykazują oni zaufanie, empatię, odczuwają solidarność, co wiąże się z ekspresją „ja”, czyli ze spontanicznością i z twórczym stosunkiem do życia i innych. To z kolei sprzyja poczuciu wewnętrznej kontroli oraz temu, że nie czują się pokrzywdzeni ani bezsilni w relacjach z innymi. Otwartość i zaufanie, ekspresja „ja”, pewnego rodzaju autentyczność rodzą też optymizm jednostki. Mająca przyjaciół, kochającą siebie i innych, a zarazem kochana przez innych jednostka znajduje wszak wsparcie, co pozwala z nadzieją patrzeć jej w przyszłość. Oczywiście, przekonanie jednostki, że ona sama steruje życiem, optymizm, nieodczuwanie w stosunku do innych urazy wynikającej z poczucia krzywdy i bezsilności wzmacniają zwrótnie jej zachowania prostomyślne.

Aneks

Uniwersytet Śląski
Instytut Psychologii

Wersja eksperymentalna
Październik 2002

Alfred Skorupka
Kwestionariusz prostomyślności

Poniżej znajdują się różne stwierdzenia. Na każde z nich jest siedem możliwych odpowiedzi. Proszę, zaznacz cyfrę, która wyraża twoją odpowiedź.

1. Swoje myśli, emocje i uczucia wyrażam bez zahamowań innym ludziom.

bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo często*

2. Kiedy znajduję się w nowej, trudnej sytuacji, zawsze potrafię coś wymyślić.

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo rzadko*

3. W stosunku do osób najbliższych staram się być czuły i delikatny.

bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo często*

4. Lubię, gdy inni nie mają wątpliwości co do moich dobrych intencji.

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo rzadko*

5. Żart uważam za dobrą formę rozładowania napięcia w stosunkach międzyludzkich.

bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo często*

6. Nie zastanawiam się przy udzielaniu pomocy innym w sytuacjach życia codziennego.

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo rzadko*

7. Nie lubię wykonywać czynności rutynowych.

bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo często*

8. Porusza mnie cierpienie drugiego człowieka.

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo rzadko*

9. Staram się dotrzymywać danego innej osobie słowa, przyrzeczenia i obietnicy.

bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo często*

10. Lubię być w towarzystwie ludzi, którzy nie skrywają swych emocji.

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 *bardzo rzadko*

11. Nie mam oporów przed zawieraniem nowych znajomości.
bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 bardzo często
12. Nie boję się nowych zadań o nieokreślonym wyniku.
bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 bardzo rzadko
13. Łatwo odczytuję emocje z twarzy drugiego człowieka i wczuwam się w jego sytuację.
bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 bardzo często
14. Łatwo odczytuję dobre intencje innych osób.
bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 bardzo rzadko
15. Wiem, że dzięki przeżywaniu uczuć miłości i przyjaźni staję się bardziej tolerancyjny i otwarty wobec innych.
bardzo rzadko 1 2 3 4 5 6 7 bardzo często

Alfred Skorupka, Damian Grabowski

SIMPLE-MINDED BEHAVIOR

Summary

This work presents a construct: a «simple-minded behavior», which consists of the following features: spontaneity, creativity, empathy, trust and emotional response. Simple-minded behavior is characteristic of both a simple-minded man [acc. to J. Bańka] and a self-realizing man [acc. to A.H. Maslow]. This construct is thus an axis of similarities between philosophy and psychology. This article presents the results of empirical research into simple-minded behavior and a questionnaire of simple-mindedness. The researches proved that simple-minded behaviors are associated with a feeling of inner control. It is likely that simple-mindedness is conducive to inner-controllability and vice versa – a feeling of inner control is conducive to simple-minded behaviors.

Alfred Skorupka, Damian Grabowski

AUFRICHTIGES VERHALTEN

Zusammenfassung

Die Arbeit beschreibt die Struktur: „aufrichtiges Verhalten“, die solche Eigenschaften wie: Spontanität, Schaffen, Empathie, Vertrauen und emotionellen Widerhall aufzeigt. Ein aufrichtiges Verhalten kennzeichnet sowohl einen aufrichtigen Menschen (nach J. Bańka) als

auch einen sich selbst verwirklichenden Menschen (nach A. H. Maslow). Diese Struktur ist also ein Ähnlichkeitspunkt zwischen Philosophie und Psychologie. Der vorliegende Artikel zeigt Ergebnisse der empirischen Forschungen über aufrichtiges Verhalten und beinhaltet auch einen Aufrichtigkeitsfragebogen. Die Forschungen haben erwiesen, dass das aufrichtige Verhalten mit dem Gefühl der inneren Kontrolle verbunden ist. Wahrscheinlich ist die Aufrichtigkeit der inneren Steuerbarkeit günstig und umgekehrt – das Gefühl der inneren Kontrolle begünstigt auch die aufrichtige Verhaltensweise.